

Доповідь ПРО СВОБОДУ

4

Роль незалежної судової влади

Сюзен Саллівен Лейгон

У кожному суспільстві розвиток соціальних відносин неодмінно супроводжується різного роду конфліктами. Щоб протистояти насильству, державна влада для розв'язання таких конфліктів формує систему судових органів. Але перш ніж братися за їх розв'язання, суди мають визнати, що ж таке закон. Це має особливе значення за умов конституційної демократії, коли закони створюють загальнонародні обранці, що виражают волю більшості, зважаючи і на права меншості.

Неупереджений підхід – одне з найважливіших завдань суду. Більшість демократичних урядів докладає значних зусиль з метою збереження об'єктивності судових систем, свідомо запобігаючи впливам ззовні та збоку інших гілок влади – законодавчої, виконавчої та адміністративної, як і впливу приватного бізнесу, що намагається чинити економічний, соціальний, етнічний, релігійний

або регіональний натиск на суддів. Незалежність судової влади має істотне значення для забезпечення справедливості суду та довіри до нього у межах тієї чи іншої політичної системи. Ця незалежність визначається двома основними чинниками: самостійністю рішень, що означає повагу до них та неухильне виконання, та забезпеченням структурної незалежності, що означає невтручання політичних лідерів в разі призначення та просування по службі, оплати праці судового персоналу та щоденне виконання ними своїх обов'язків. Такі незалежні організації, як «Емнесті Интернешнл» та «Фридом Гаус» доводять, що в нинішніх владних структурах високий рівень самостійності суду тісно пов'язаний з політичною стабільністю, визнанням прав людини та життєздатністю інших демократичних інститутів.

Гасло Верховного суду США «Рівна справедливість під зверх-

ністю закону» точно формулює основне завдання судової влади в демократичному суспільстві. Зважаючи на високий авторитет судів у Сполучених Штатах, небачений упродовж всієї історії розвитку людства, варто зосередити увагу саме на американській судовій системі, що найвиразніше демонструє незалежність суду.

СУДИ ТА ДЕМОКРАТИЧНА СВОБОДА

Створення самостійної, чітко окресленої судової гілки державної влади, що несе відповідальність за дотримання Конституції як найвищого закону країни – унікальний вклад Америки у загальну політичну теорію, а тому притягає до себе дедалі пильнішу увагу за кордоном. Наприкінці XVIII століття це ще була революційна ідея, яка різко контрастувала з ідеєю парламентської зверхності, здавна апробованої на прикладі Великобританії. Зва-

СТИСЛИЙ ОГЛЯД ФРАНЦУЗЬКОЇ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

Якщо діяльність американських судів заснована на традиціях англійського загального права, то французьке судошиество спирається на римське право. Французька модель популярна у світі за англо-американську судову систему. Це зумовлюється вирішальним впливом Кодексу Наполеона – масивної збірки цивільних, кримінальних, карних, комерційних та процесуальних законів, що укладена під орудою французького імператора Наполеона Бонапарта між 1804 та 1815 роками. Система французьких судів, що застосовують ці закони на практиці, надзвичайно складна, і державна влада відстоює цю структуру, оскільки вона «постала внаслідок послідовних внесків упродовж століть вітчизняної історії, де традиція відіграє надзвичайну роль».

У Франції помітна певна різниця між звичайними чи регулярними судами (сфераю компетенції яких є цивільне та кримінальне право) та адміністративними судами (що розглядають справи на вимогу урядових постанов). В разі постання конфлікту щодо юрисдикції Конфліктний трибунал у складі восьми членів, очолюваний міністром юстиції, який має право голосу на випадок рівного розподілу голосів, ухвалює, який власне суд ввестиме справу. Вершиною судової системи є Верховний апеляційний суд (*Cour de Cassation*), якому належить остаточна юрисдикція у цивільних та кримінальних справах і котрий з правового погляду користується великою повагою та авторитетом. Ця юрисдикція має суто апеляційний характер. Суд має шість відділів (*n'ять* розглядають цивільні справи, і один – кримінальні справи). Відділ у складі 15 суддів очолює президент. Для розгляду справи необхідна присутність семи суддів. Верховний апеляційний суд уповноважений здійснювати судовий контроль. Він лише має право касувати вирок у тій чи іншій справі (слово «*casser*» – ламати, скасовувати) та спрямовувати справу на перегляд до іншого суду нижчої інстанції.

Французькі суди пильно оберігають власну незалежність. Згідно з давньою традицією, адміністративне право створюють власне судді, а не підтверджується законами, що їх приймає законодавчий орган. Адміністративні суди загалом видаються оперативними, зручними та ефективними. Незважаючи на тісний зв'язок їх з виконавчою, а не судовою гілкою влади, перевага в судових справах, як правило, надається громадянинові. Повноважна Державна рада, що стоїть на чолі всієї системи, може переглядати рішення регіональних трибуналів. Адміністративні суди можуть скасувати неправочинне рішення або вимагати компенсування збитків, завданіх громадянам такими рішеннями. Громадянинові досить лише заповнити офіційний бланк скарги (за помірну ціну), аби започаткувати розслідування, за яким відбувається часом і судові слухання. Свої рішення трибунал виносить прилюдно.

Розгляд судових справ з дотриманням законів зменшує потенційну можливість політичного впливу на прийняття судових рішень. Суддів призначають, не керуючись політичними засадами, після суворого екзамену, якому передує спеціальна підготовка. Авторитет у них скромніший, ніж у країнах, де суддів добирають з-поміж соціальної еліти, але їм значною мірою притаманий дух корпоративності, оскільки правники та політики не надто прагнуть здобути суддівську посаду.

Суддя усувається з посади лише за зловживання службовим становищем і за станом здоров'я, що не дає змоги йому виконувати свої обов'язки, а також з неминучим виходом у відставку через віковий ценз – 67 років (70 – для членів Верховного суду).

Конституція 1958 року декларує президента республіки «гарантом незалежності судової влади». Незважаючи на певну автономість судової системи, просування суддів по службі може мати політичне підґрунтя, оскільки президенти нерідко винагороджують чиось особисту відданість чи послужливість. Через те супільний загал охоплює скептицизм щодо непідвладності суду, і лише половина населення вважає суд незалежним від державної влади. Це зумовлюється передусім тим фактом, що суди сприймаються часто як державна служба на зразок пошти.

Послаблений авторитет суддів у Франції мотивується історично. До Французької революції 1789 року суди повсюди здобували лише зневагу за упереджене становлення до громадян різного соціального стану. Французька судово-процесуальна система є швидше слідчою, аніж змагальною, і суд практично не визнає презумпції невинності. Суддя зважує важливість доказів для порушення судової справи, і якщо їх не бракує, сам провадить засідання та допитує свідків. Рішення ухвалюється анонімно на судових нарадах, при цьому на думку меншості не зважають. За судочинством наглядає Судова рада, очолювана президентом. Цей дисциплінарний орган дає також рекомендації президентові. Дев'ять її членів призначає президент на чотирирічний термін.

Варто зазначити, що Верховний суд не має юрисдикції в конституційних питаннях. Існує, щоправда, Найвищий суд справедливості, що судить членів уряду за скoenня тяжких злочинів та правоторушень, та він скликається лише в тому разі, якщо за відповідну постанову висловиться більшість членів Сенату та Національної асамблей.

Право судового контролю має єдиний орган – Конституційна рада. Вона складається з колишніх президентів республіки та дев'яти інших членів, яких призначає на дев'ятирічний термін президент та обидві законодавчі палати. Незважаючи на те, що вона правомочна декларувати неконституційність певних законів, угод, призначень та процесуальних розпоряджень, рамки її діяльності певним чином обмежені, як і сам доступ до неї. Приватним групам або особам заказано опротестовувати конституційність того чи іншого закону. Це право надається президентові, прем'єр-міністру та президентам обох законодавчих палат. Група з 60 сенаторів та 60 членів Національної асамблей теж правомочна опротестувати конституційність того чи іншого закону. Існує ще певний ліміт часу: протест має подаватися упродовж періоду схвалення закону в парламенті та датою запровадження його на практиці. До того ж, опротестуванню підлягає лише зміст закону, а не порядок його втілення.

Як і багато інших держав світу, Франція відповідально ставиться до інтересів свого народу, що позначається на діяльності законодавчої влади. Неперехідна висока якість судочинства, передусім унікальна система адміністративних судів, зміцнюють незалежність судової осистеми.

жаючи на британську практику, переконуємося, що суверен надає парламентові право виступати арбітром у судових рішеннях, які винесені на основі неписаної конституції; у той же час у США таким сувереном виступає Конституція. Жодна політична сила не може її пересилити, до того ж, незалежна судова влада значно частіше за виборну законодавчу структуру виступає в особі її інтерпретатора.

Незалежна судова гілка влади створена з метою гарантування демократичних свобод, власне, задля того, щоб не допустити зосередження надто великої влади в руках уряду. Вона має чільне значення для підтримання рівноваги між різними владними структурами, на що наголошував Александер Гамільтон в одній з редакційних статей, опублікованих у «Федералісті-78» з приводу проекту Конституції у 1788 році:

Судова влада, зважаючи на її природу та обов'язки, постійно являтиме собою найменш небезпечну гілку влади... Судова влада... не впливає ані на меч, ані на гаманець; не керується я вчинності ані могутністю, ані багатством суспільства і не приймає жодної діяльної ухвали. Воїстину можна стверджувати, що вона не виявляє ані Сили, ані Волі, має лише самостійну думку...

Перетворення судової системи на таку, що прямо підпорядковується законодавчій або виконавчій владі, наприклад, спроба органів політичної влади запровадити періодичне оновлення корпусу суддів наражає на небезпеку всю систему розподілу влади. Це змістило б шальку терезів надто далеко на користь тієї чи іншої владної структури та різко

посилило ризик втручання різних угруповань у процес судочинства.

Проте коментатори здавна відзначають, що незалежна американська судова система не позбулася політичних проблем, навіть коли цілеспрямовано утримувалася від прийняття рішень в інтересах тих чи інших політичних угруповань. Ще в 1835 році француз Алексис де Токвіль відзначав: «Насправді не було ще випадків, щоб якася з політичних проблем у Сполучених Штатах рано чи пізно не перетворилася на проблему юридичну». Як свідчить історія, судова система в Сполучених Штатах чинить значний вплив на суспільну політику, незважаючи на те, що вона не підпорядкована жодній з політичних гілок влади.

Це, звичайно, часом бентежить і навіть спантеличує багатьох міжнародних спостерігачів. Підтримуючи конституційне обмеження влади уряду, вони засумнівалися в тому, що саме суди покликані втілювати в життя пріоритет Конституції. Зрештою, чому судді, які призначаються на все життя і, як правило, становлять елітний прошарок у суспільстві, придатніші для цієї мети, аніж виборні представники, котрі частіше звітують своїм виборцям? Відповідь криється в тому, що Сполучені Штати презентують конституційну демократію, отже, за цих умов влада більшості врівноважується збереженням прав меншин.

Антимажоритарний характер судової системи насправді становить її перевагу. Обмеження урядової влади та гарантії прав особи не мали б реального значення поза інституційними засобами обмеження влади більшості. Отже, судова влада являє собою специфічний інструмент захисту прав меншин, тим часом як дві інші гілки влади активніше реагують на вимоги більшості. На

відміну від інших державних чиновників, судді не мають власних виборчих округів; вони представляють Конституцію, і саме від неї бере витоки їхня влада.

Судова влада теж відстоює цей погляд. Починаючи з 1930-х років суди чималі більше зосереджують увагу на справах, що стосуються громадянських прав та свобод, перекладаючи розв'язання інших політичних проблем політичним владним структурам. Такий підхід здобув визнання у суспільстві, що, зі свого боку, надає судам всілякої підтримки. Проте примирення демократії з діяльністю судів може стати непереборним у тих країнах, де судова система позбавлена довір'я в суспільстві. Особливо це дається взнаки там, де судова система була тісно пов'язана з додемократичними режимами та монархічними чи аристократичними силами, або ж була заплямована надмірною політизацією чи ворожим ставленням до прогресивних реформ. Навпаки, американська судова влада являє собою невід'ємну частину системи обмеження влади уряду. Здійснюючи нагляд за реалізацією ділових контактів та створення стабільного клімату і передбачення для бізнесу, суди таким чином відіграють провідну роль в економічному розвиткові країни.

АМЕРИКАНСЬКА СУДОВА СИСТЕМА

Американська правова система сповнена суперечності. На відміну від східних систем, де конфлікти традиційно аналізуються з погляду соціальної гармонії, західні системи, зокрема, британська, канадська, австралійська чи американська, засновані на змагальності судового процесу. Через те судді та правники відіграють поважнішу суспільну роль, ніж деінде, і чимало скарг за мовою юристів створю-

ДВІ ПОСТАНОВИ ВЕРХОВНОГО СУДУ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ

Дві відомі кримінальні справи, заслухані у Верховному суді США, яскраво засвідчують те, яким чином судді, що під час голосування становлять більшість, обґрунтівують своє рішення та які аргументи висуває решта суддів, хто дотримується протилежного погляду.

Справа «Гідеон проти Вейнрайта» 1963 року підвезла до визнання важливого принципу у судочинстві – права на адвокатський захист навіть для тих, хто не має на те коштів, адже воно є найстотнішою ознакою справедливого суду, передбаченого Конституцією. Відповідача Гідеона було позбавлено права виставити адвоката, тому він змушений сам опротестовувати звинувачення, буцімто вдерся до більярдної, щоб учинити проступок. Після винесення судом звинувачувального вироку він подав апеляцію до Верховного суду штату Флориди, в якій заявив, що, не дозволивши вибрати адвоката, суд фактично позбавив його права на справедливий розгляд справи. Верховний суд Флориди з таким трактуванням не погодився, і тоді Гідеон звернувся з протестом до Верховного суду Сполучених Штатів, який одностайно став на його бік.

У думці більшості суддя Г'юго Блек так пояснив причини такого рішення суду:

Як уряди штатів, так і федеральний уряд справедливо витрачають величезні кошти на розробку механізму судочинства над відповідачами, що звинувачені у скінні кримінальних злочинів. Обвинувачуючи юристи всюди необхідні для незалежного захисту соціальних інтересів у правовому суспільстві. Так само рідко кому з відповідачів не випадає змога найняти найкращого адвоката, на якого вони можуть розраховувати, готовуючись до захисту. Те, що держава наймає юристів-обвинувачів, а спроможний відповідач – захисника, красномовно доводить реальність пануючої уяви про те, що правники в залі суду – це не просто розкіш, а необхідність. Право звинуваченого у злочині покластися на обраного захисника, ймовірно, в деяких країнах не видається докорінною ознакою справедливого суду, проте не у нас. Від початку становлення конституції та законі держави і штатів робили потужний наголос на процедурних та змістових гарантіях, що покликані забезпечити справедливе судочинство у безстороннім суді, де б кожний відповідач був рівний перед законом. Такий поважний ідеал не втілився в життя, якщо бідна людина, звинувачена у скінні злочину, змушена буде постати перед своїм обвинувачем без будь-якої правової допомоги.

1966 року Верховний суд витлумачив права звинуваченого в кримінальному злочині, приймаючи постанову у справі «Міранда проти штату Аризона». Після упізнання жертвою викрадення та зевалтування, Міранда, як винуватець злочину, був підданій допитом працівниками поліції. Спочатку він не визнавав провину, але після двогодинного допиту погодився з виставленим звинуваченням. Конституція Сполучених Штатів захищає особу від примусового наклепу на саму себе, через те суд дійшов висновку, що атмосфера під час допиту затриманого виявилася невправдано примусовою. Отже, суд ствердив нові правила допиту звинувачених.

Як писав Голова Верховного суду Ерл Воррен:

Передусім, якщо особа, що перебуває під вартою, підлягає допитові, її слід чітко та недвозначно поінформувати про те, що за нею зберігається ще право мовчачі. Для тих, хто не знає про цей привілей, таке попередження просто необхідне, щоб вони приймали виважене рішення, чи варто скористатися з цього права. Більше того, таке нагадування допомагає уникнути тиску, що його справляє на особу атмосфера допиту... Крім того, згадане попередження має неодмінно супроводжуватися поясненням, що сказане особою слово буде так чи інакше використане проти неї в суді. Це нагадування необхідне для того, щоб повідомити звинуваченого не лише про його привілей, але й про можливі наслідки через відмову скористатися ним. Лише усвідомлюючи наслідки, можна бути певним у правильному розумінні та зваженому застосуванні цього привілею...

Умови допиту під вартою можуть спричинитися до придушення волі людини, незважаючи на те, що допитувачі повідомили її про цей привілей. Через те право на присутність адвоката під час допиту просто необхідне з метою захисту привілею, що визначений П'ятою поправкою до Конституції відповідно до системи, яку встановлюємо тепер. Мета полягає в тому, щоб право особи на вибір між мовчанкою та говорінням не порушувалося упродовж допиту. Проте одного попередження про цей привілей збоку допитувача бракуватиме тим, хто має щонайбільше знати про свої права.

Для цілковитого усвідомлення допитуваною особою обсягу її прав слід нагадати їй не лише про право на використання послуг адвоката, але й зауважити, що в разі неплатоспроможності її буде призначено захисника. Без останнього завбачення особа гадатиме, що вдатися до послуг адвоката вона зможе лише в тому разі, якщо спроможна їх оплатити.

Внаслідок попередження подальша процедура спрощується. Якщо особа дає зрозуміти у довільний спосіб, перед допитом або у процесі його, що вона воліє мовчати, допит слід припинити... Якщо ж особа заявляє, що потребує адвоката, допит припиняється до приходу адвоката...

В разі, якщо допит продовжується без адвоката і від запідозреного добиваються зізнання у вчиненні злочину, тоді на владу випадає важкий тягар довести те, що звинувачений свідомо не скористався привілесем, обмовляючи себе, та відмовився від послуг власного або призначених адвоката.

Ця ухвала затверджена з перевагою в один голос (5 проти 4). Деякі судді вважали, що такі вимоги спричиняють невіправдані переїзди в роботі поліції і категорично виступили проти нього. Зокрема, суддя Джон Маршалл Гарлан зауважив:

Можна не вагаючись стверджувати, що нова постанова Суду призведе до різкого зменшення визнань у скoenні злочинів. Нагадування затриманому того, що він може мовчати, як і попередження про те, що його зізнання може бути використане супроти нього на судовому процесі, – це ще помірні перешкоди. Дозвіл на явне ухилення запідозреної особи від дачі зізнання, як і припинення допиту за його примхю, завдасть чималої шкоди у здійсненні процедури допиту. А пропозиція щодо забезпечення підозрюваного адвокатом просто не дає змоги вести будь-який допит...

Нішо у кінцевому підсумку ні в букві, ні в дусі Конституції, як і в судових прецедентах, не виправдовує цю незграбну та однобічну акцію, так ризиково проголошенну Судом задля виконання ним конституційних обов'язків. У з'язку із цим непро-

думаним насоком Суду спливають у пам'яті мудрі та далекоглядні слова судді Джексона у справі «Дуглас проти Джинетт»: «Цей Суд споконвіку зводить нові поверхні храмів конституційного права, а храми звичайно завалюються з надбудованим зайвим поверхом».

Суддя Байрон Вайт писав:

Звинувачений, якого заарештовано за припущенням у скoenні злочину, може дати цілком прийнятне зізнання, незважаючи на те, що, перебуваючи під вартою, не отримав роз'яснення в тому, що має право мовчати, та освідомлений, до чого призводить самозвинувачення. Проте навіть за постановою Суду відповідь на запитання поліції: «Чи маєте ви щось сказати?» або «Чи вбили ви свою дружину?» виявиться до певної міри вимушеною, навіть за умови, що звинуваченого попередять про право мовчати. Але здоровий глузд засвідчує протилежне. Твердження про те, що відповідь була «мимовільною», оскільки питання спровокувало її, чи явило зручний привід для відповіді, підштовхнувши відповідача до зізнання тоді, коли він мав право мовчати, якби не був заарештований і не підданий допитові, ще не означає, що відповідь була вимушеною...

І з невизначеності кількості справ ця постанова Суду повертає убивцю, гвалтівнику або іншого злочинця на вулиці, власне в рідне йому середовище для повторення злочинів, якщо це йому заманеться зробити. І програє на цьому врешті-решт суспільство та зазнає втрат людська гідність.

Суддя Том Кларк висловив свою незгідну думку такими словами:

Я не можу пристати до думки більшості, оскільки ця думка сягає занадто далеко у дріб'язковій справі, тим часом мої колеги не ризикують на це йти. До того ж, брутальні виступи поліції, засвідчені Судом, виявляються рідкісними, якщо зважити на тисячі справ, які широку з'являються у судових протоколах.

Звичайно, такі незгідні думки не мають правової ваги, але виявляють інший погляд на справу та допомагають заглибитися у зміст порушених питань.

ють «підставу до вчинення судового позову». Щорічно американські суди розглядають майже 100 мільйонів справ. Щоденне спілкування американців просякнute правничою термінологією, а «судова драма» визначає колізї в популярних літературних жанрах.

Змагальна система заснована на пред'явленні супротивними сторонами найбільш вагомих доказів, зважаючи на те, що зацікавлення сторін не дозволить обминути будь-які факти, що мають відношення до справи. Суддя не провадить активного судового розслідування, що притаманно для такої системи ведення слідства, як французька, але найчастіше виступає в ролі нейтрального арбітра згідно з давньоримською традицією, що сягає IV століття до н.е. I в цивільних, і в кримінальних справах суддя встановлює та вимагає дотримання суворих правил щодо того, які докази бере до уваги суд у порядку розгляду справи та надходження протестів від кожної із сторін. У кримінальних справах увесь тягар доведення вини покладено на державу, яка й виступає в ролі обвинувача. Звинувачений не підлягає осуду, аж поки не доведуть «безсумнівну» його вину.

Крім того, звинувачений має право на інші види правового захисту, в тому числі право на інформацію про тип звинувачення, право не відповідати на запитання, задавати питання свідкам під час судового процесу, право на адвокатську допомогу та невідкладний публічний розгляд справи лавою присяжних. Суди присяжних – невід'ємна ланка змагальних судових систем, проте вони притаманні й для інших систем, зокрема, існують в Австрії, Бельгії, Данії, Греції та Новергії, а також в деяких латиноамериканських країнах і швейцарських кантонах. Прослідки їх виявляємо ще в старожитніх

Афінах, де групу з простих громадян закликав уповноважений державний чиновник для визначення провини звинуваченого.

Всі суди в Сполучених Штатах наділені «первинною юрисдикцією» для розгляду справ у першій інстанції. На основі виконання відповідних процесуальних дій з'ясовується фактологічна хроніка подій, що спричинилися до порушення справи. Сторони по черзі пред'являють докази та свідчення, на основі яких суддя (часто за участю лави присяжних) виносить ухвалу. Рішення суду (відоме під назвою «вирок» у кримінальних справах та «постанова» – у справах цивільних) може бути оскаржене в суді вищої інстанції, на діленому «апеляційною юрисдикцією».

Апеляційний суд має реконструювати факти у тому вигляді, як їх представляє нижчий суд, і розглядає лише питання правочинності, зокрема, дотримання процедурних норм протягом первого процесу. Так, апеляційні суди не покладаються на лаву присяжних, але можуть ретельно вивірити порядок добору присяжних, який спричинився до прийняття рішення у залі суду, вивчити інструкції, які давав суддя лаві присяжних та подані заяви про необ'єктивність присяжних. Громадяни мають конституційний захист від «подвійної підсудності», тобто в разі повторного притягнення до відповідальності у зв'язку з адекватним звинуваченням у суді одного й того ж рівня.

Оскільки у Сполучених Штатах торжествує федеральна, а не унітарна система, 50 штатів (що приблизно дорівнює кількості провінцій в інших країнах) не залежать у своїх повноваженнях від центральної влади. Конституція проголошує, що громадяни штатів делегують центральній або федеральній владі деякі повнова-

ження, залишаючи за штатами та народом усю повноту влади.

Кожен штат країни правочинний вводить власне законодавство і створювати відповідну судову систему, яка тлумачить і втілює в життя закони та конституцію штату. Неважаючи на те, що Конституція Сполучених Штатів – найвищий закон держави і юрисдикції Верховного суду підлеглі суди штатів, до федерального суду потрапляє мізерна частка судових справ. Загалом майже 99 відсотків судових справ у Америці припадає на розгляд у судах штатів.

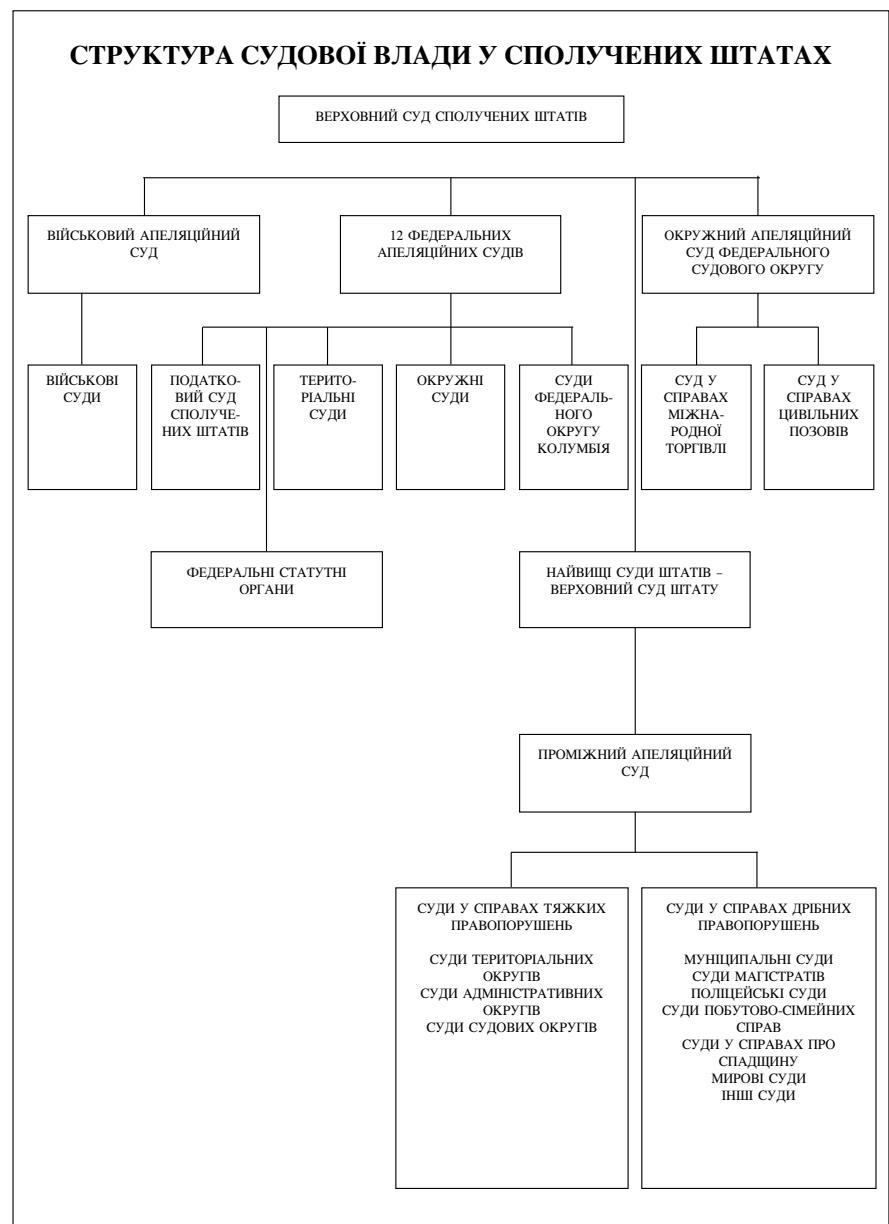
Більшість злочинів та порушень прав особи, як і цивільні справи, розглядають суди штатів. Конституція обмежує юрисдикцію федерального суду колом тих справ, що стосуються розв'язання конституційних питань та пов'язаних із федеральним законодавством, міждержавними угодами, адміралтейським та морським правом, а також справ, де однією із сторін виступають посли іноземних держав, федеральний уряд, декілька країн. Виключній юрисдикції федеральних судів підлягають справи про банкрутство і з питань патентного та авторського права. Поруч зі штатами вони розглядають справи громадян різних штатів, при цьому федеральні судді застосовують відповідний федеральний закон, а також справи, де йдеється про порушення Конституції та федеральніх законів, де судді штатів мають застосовувати федеральний закон. Стаття 6 Конституції зобов'язує всіх суддів визнавати Конституцію як «найвищий закон країни».

Штати правомочні на власний розсуд встановлювати структуру судових систем. Більшість із них обрали чотириярусну модель. На найнижчому шаблі перебувають суди з обмеженою юрисдикцією,

що розглядають дрібні цивільні та кримінальні справи, зокрема, порушення правил дорожнього руху, проступки, скосні підлітками, або дрібні претензії, де йдеться про незначні грошові суми. Це «робочі коняки» судової системи штату, які розглядають основний масив судових справ у штаті. Наступний щабель займають суди штату загальної юрисдикції. Це поважніші суди, правочинні розглядали складні кримінальні та цивільні справи, де йдеться про значні грошові суми. У багатьох штатах існує ще проміжний апеляційний суд, що займає третій щабель, а також верховний суд штату, що займає найвищий щабель в ієрархії. За давньою юридичною традицією учасник процесу, що програв справу (за винятком звинувачених у кримінальному злочині) має право на одну апеляцію. У тих штатах, де немає проміжного апеляційного суду, такі апеляції приймає до розгляду верховний суд штату.

На власний розсуд штатів поширені методика добору суддів. Як відомо, федеральних суддів призначає довічно президент Сполучених Штатів за згодою Сенату. У штатах тепер використовуються п'ять методів добору суддів: вибори за партійними списками, вибори за непартійним принципом, обрання за ухвалою законодавчих зборів штату, призначення губернатором та система заслуг. Останній метод здобув загальне визнання і називається іноді «планом Міссурі» за назвою першого штату, що прийняв таку систему. Комісії по висуванню кандидатів досконально вивчають кандидатури на посади суддів та надсилають список, де виставлено від трьох до п'яти найкращих кандидатів, до відома губернатора штату, покладаючись на його остаточний вибір.

Федеральна судова система складається з трьох ярусів. Най-

більші федеральні суди відомі під назвою окружних судів. Їх налічується в країні 94. Кожен штат має принаймні один такий суд, а юрисдикція жодного з них не поширюється за межі штату. В окружному суді справи, як правило, розглядає один суддя, який постійно проживає на території даного округу, де сам очолює суд. Крім окружних судів існують ще спеціальні, створені Конгресом, та наділені первинною юрисдикцією щодо певного типу справ, скажімо, податкові суди, митні суди та військові трибунали.

Апеляції на рішення окружних і спеціальних судів, адміністративних органів та верховних судів штатів можна подавати до 13 апеляційних судів. Ці апеляційні трибунали, широко відомі під назвою «окружних апеляційних судів», також діють у межах штатів, при цьому декілька штатів становлять один федеральний судовий округ. Існує також самостійний апеляційний суд округу Колумбія і ще один під назвою Федерального судового округу, причому обидва розглядають апеляції, що подані федеральними державними відомствами. Судді в цих судах засідають, як правило, утром. В разі надходження надзвичайно складної справи судді округу розглядають справу у повному складі (*en banc*), що трапляється дуже рідко.

На вершині федеральній судової піраміди стоїть Верховний суд Сполучених Штатів. Незважаючи на те, що його первинній юрисдикції, згідно з Конституцією, підлягають справи про взаємостосунки штатів, зокрема, незгоди про розмежування кордонів між штатами чи конфлікти штату з федеральним урядом, як і справи, де беруть участь іноземні посли; за спрямуванням це переважно апеляційний суд, який має повну свободу дій у справах, що

підлягають його юрисдикції. Верховний суд являє собою останню судову інстанцію у Сполучених Штатах, де порушуються питання адміністративного права та питання конституційного характеру. Питання «конституційності» можуть скеровуватися до Верховного суду в тому разі, якщо підлягають розглядові в судовому порядку, власне, представлена в контексті такого юридичного конфлікту між сторонами, що репрезентує правопорушення, щодо якого суд виносить відповідне рішення.

З багатьох тисяч клопотань щодо перегляду справ, які подаються щороку, Верховний суд відбирає для розгляду майже 300 справ. Четверо з дев'яти членів Суду мають дійти згоди в тому, що та чи інша справа потребує перегляду у Верховному суді. Відбираючи апеляції до розгляду, судді зважають на такі, де порушується важлива федерація проблема, або ж на ті, де обидва суди нижчої інстанції дійшли полярних висновків, або якщо суд нижчої інстанції виніс постанову з питання, яке Верховний суд ще не розв'язав у попередній справі.

Усні слухання справ відкриті для доступу публіки і терміни їх визначаються протягом судової сесії щороку з жовтня до квітня. Верховний суд частіше засідає *en banc* (у повному складі), аніж дрібнішими групами, при цьому як мінімум шестеро з дев'яти суддів мають бути присутніми при слуханні справи. В такий спосіб піддається розглядові близько 150 справ і приймаються відповідно письмові постанови, які надалі слугують прецедентом для розгляду аналогічних справ. Стосовно такої ж кількості справ постанови виносяться у загальній формі без провадження конкретних слухань та дотримання формальних постанов у письмовому вигляді.

Постанови приймаються не завжди одноголосно, все вирішує думка більшості. Судді подають власноручно засвідчені висновки у писемній формі, що збігаються з остаточним рішенням, або ж відрізняються від нього. Такі висновки поширюються серед усіх членів Верховного суду і підлягають публікації.

Визначальна думка, що є виявом погляду більшості, іменується часто «контрольною думкою», оскільки вона служить прецедентом для розгляду аналогічних справ у майбутньому. Суперечливі думки не сприймаються за такі, що підривають правосуддя, проте вони становлять матеріал для розгортання живого діалогу між ученими юристами. Якщо думка Голови Верховного суду відображає погляди більшості, він має прерогативу розпорядитися, аби постанова була оформлена у письмовому вигляді. Якщо ж він відображає погляди меншості, цей обов'язок покладається на найстаршого суддю більшості. Збалансування робочого навантаження та скерування справ (що потребують спеціальної експертизи) найкомpetentнішим суддям, теж належать до факторів, які беруться до уваги при врахуванні тих чи інших думок.

Верховний суд Сполучених Штатів завжди має велику пошану та авторитет, незважаючи на те, що широка публіка мало обізнана з його поточною діяльністю та конкретними постановами. Опитування громадської думки засвідчує незмінно високий рівень довіри публіки до Верховного суду, ніж до Конгресу або до інституту президента.

СУДОВА ВЛАДА В ТЕОРІЇ ТА НА ПРАКТИЦІ

Американська судова система здійснює найвищу владу, втілюючи в життя право на судовий

контроль та проголошуєчи законодавчі акти штатів, Конгресу, інституту президента чи адміністративних органів неконституційними. Слід зауважити, що сам термін «судовий контроль», як і слово «демократія» відсутні в Конституції Сполучених Штатів. Проте не викликає сумніву той факт, що Батьки-засновники були знайомі з цим поняттям. На час складання проекту Конституції у 1787 році вісім з тринадцяти штатів внесли до своїх конституцій положення про судовий контроль, і понад половина делегатів Конституційних зборів підтримала його. Звичайно, на практиці вистачало критиків, серед яких виявився і Томас Джефферсон, який осудив запровадження судового контролю як недемократичний,

елітарний захід, що порушує принцип розподілу влади. Відсутність цього поняття у Статті 3 Конституції відображає, очевидно, той опір, який неодмінно могло б збудити це положення збоку тих штатів, які неохоче могли ратифікувати цей документ, що надавав би національному Верховному суду право скасовувати законодавчі акти певних штатів.

На основі не дуже типової судової справи «Марбері проти Медисона» у 1803 році Верховний суд устами свого Голови Джона Маршалла одностайно декларував, що «закон, який суперечить Конституції, вважається нечинним», а право робити висновки з цього питання має лише судова влада. Справа постала на основі положення Закону про судову владу

від 1789 року, згідно з яким Вреховний суд наділявся правом «первинної юрисдикції» видавати судові накази «mandamus» державним чиновникам, щоб ті виконували свої обов'язки. Президент Джон Адамс призначив наприкінці перебування на своїй посаді Вільяма Марбері, але той так і не отримав патенту. Порушивши судову справу, останній звернувся до Верховного суду з проханням видати судовий наказ до нового державного секретаря Джеймса Медисона, аби той видав цей патент. Голова Верховного суду Маршалл, якого теж призначив на посаду Адамс, співчутливо поставився до клопотання Марбері, проте не підтримав його позов на тій підставі, що спірний Розділ 13 Закону про судову владу надав Верховному судові повноваження, що передбачені Конституцією, і через те видається неправочинним.

Скромно відмовивши у прийнятті наданого Конгресом права на видачу судових наказів, Маршалл наділив Верховний суд поважнішим правом – правом судового контролю. З приводу цього він висловився так: «Визначати, що таке закон, – виключна прерогатива судової влади... У цьому полягає сама сутність обов'язків суду». Ця справа стала поворотним пунктом в американській юриспруденції, і на неї часто посилаються судові постанови в Італії, Індії та Японії.

З теоретичного погляду судовий контроль може здійснити будь-який суд. Проте на практиці, якщо суд нижчої інстанції визнає що-небудь за таке, що суперечить Конституції, в такому разі, як правило, вищий суд неодмінно перегляне це рішення. Оскільки поняття судового контролю не дістало в Конституції чіткого визначення, постали значні розбіжності у його застосуванні.

ЗАХОДИ, СКЕРОВАНІ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДУ

З метою кращої оцінки правової системи в різних країнах політолог Джон Шмідгаузер визначив декілька докорінних ознак, що визначають незалежність судової влади. Ці заходи видаються корисними при зіставному аналізі і детальніше розглянуті у книзі Мартіна Шапіро «Суди: порівняльний політичний аналіз».

1. Функціональне відмежування найвищого судового органу від політичних гілок влади.
2. Термін перебування на суддівській посаді.
3. Стабільне кошторисне утримання найвищого судового персоналу.
4. Дотримання постанов та розпоряджень найвищих судових органів.
5. Запровадження в життя постанов та розпоряджень найвищих судових органів.
6. Наявна правова база найвищої судової влади (конституційна, законодавча чи адміністративна, залежна від волі політичного лідера).
7. Обсяг права найвищої судової влади на судовий контроль (що гарантований конституцією, обмежений визначеними сферами чи зведеній наївець).
8. Широка участь у найвищих судових органах різних соціальних прошарків (у поляризованих суспільствах).
9. Високі якісні критерії добору суддів найвищого рангу.
10. Справедливість та об'єктивність внутрішньої судової процедури.
11. Непідкупність суду та стандарти, що запобігають незаконному фінансовому, родинному або політичному натискові на суд.

СУДИ У ВЕНЕСУЕЛІ

Як і Сполучені Штати, Венесуела є федеральною державою. Проте її судова система відається унітарною за спрямуванням. Найвищою її ланкою є Верховний суд країни, що складається із дев'яти членів. Країна поділена на 17 судових округів, у кожному з яких є принаймні один суд вищої інстанції. Нижчі щаблі займають інструктивні суди, котрі укладають акти звинувачення; муніципальні суди, що знаходяться у кожному місті; окружні суди з первинною та апеляційною юрисдикцією у справах, де оспорюються грошові суми, розмір яких визначається законом; та суди першої інстанції, що діють на кшталт окружних судів у Сполучених Штатах. Виділяються ще спеціальні суди, які розглядають справи у профспілковій та військовій сферах, власне, на двох ключових рівнях венесуельського суспільства. Судова влада Венесуели має право на судовий контроль, хоч і послугується ним не так часто.

Венесуела пишається тим, що започаткувала апеляції до суду у справах конституційності ще в XIX сторіччі, задовго до того, як така тенденція вкорінилася в Європі. Гарантування незалежності суду глибоко пройшло вих, хто проектував останню за часом конституцію 1961 року. Але, на відміну від американської практики, довічне перебування на суддівській посаді ніколи не мало популярності у Венесуелі. Членів Верховного суду тут обирають Національні збори на дев'ятирічний термін, до того ж, упродовж кожних трьох років обирається третина від загального складу. Такий підхід дає змогу зберегти спадкоємність традицій, зважуючи водночас політичний тиск на суд. Для забезпечення незалежності суду та гарантування суддям певних привілеїв Конституція 1961 року створила також Раду самоврядування. Конституційний статус цієї Ради переворює її на могутній захисний бастіон проти будь-яких спроб вчинення політичного тиску на судову владу.

Юрисдикція венесуельської судової системи поширюється на всі без винятку правові конфлікти та адміністративні справи, пов'язані, зокрема, з оцінкою майна та визначенням податків. Вона покликана також захищати населення від неправочинних адміністративних розпоряджень та компенсувати у цьому зв'язку збитки, завдані громадянам. Суди визнають право громадян на відновлення «правового статусу особи, який був порушеній з вини адміністративних органів», виступаючи гарантом інтересів громадян, які постраждали від незаконних дій урядових органів. Значну увагу приділяють венесуельські суди захистові прав приватної власності. Загалом конфіскація власності категорично заборонена, і без належного обґрунтування ні в кого не може бути вилучена земля, хіба що на основі попередньої судової постанови та з виплатою справедливої компенсації.

Судова система Венесуели не позбавлена слабких місць. Професія правника не користується великою пошаною в суспільстві через те, що університети випускають надмір юристів, ніж їх потребує країна, що, у свою чергу, підштовхує декотрих до порушення норм фахової етики заради фінансового виживання. Проте правники завжди брали активну участь у політичному житті країни. Вони доклали чималих зусиль для розробки проекту нині діючої конституції, що проіснувала довше за всі попередні. Як і в багатьох латиноамериканських країнах, у структурі державної влади домінує виконавча гілка. Проте Венесуела глибоко шанує зверхність закону. Суди відіграють вирішальну роль як гаранти в дотриманні конституційних прав громадян, що становлять найважливішу підоснову конституційної демократії.

Прибічники «юридичного активізму» заохочують суддів агресивно застосовувати цей контроль для пом'якшення соціальних проблем за всіх потреб. Зважаючи на невиборність суддів, вони, мовляв, цілком спроможні зосередити свою увагу на дотриманні справедливості, навіть якщо вона не дістає підтримки в суспільстві. Судовий контроль, доводять вони, дає змогу судовій владі створити належну противагу іншим гілкам влади. Поза контролем судова влада виявиться дуже слабкою і не сприятиме як слід справедливому розподілу влади.

Цей погляд заперечили прибічники «юридичної стриманості», що визнають обмежене право на судовий контроль. Якщо суди діятимуть занадто суворо, на їх думку, інші гілки влади завдаватимуть супротивного удару, запроваджуючи обмеження прав суду. Вони заявляють, що демократичним видається такий підхід, який надає перевагу поступкам перед виборною законодавчою та виконавчою владами, аніж цілком покладається на думку призначених суддів. Судовий контроль має певне значення як засіб стримування, оскільки штати та інші органи влади змушені зважати на неї перед ухвалою будь-якого законодавчого акту, аби не одержати нагінки від суду.

Незважаючи на певний різnobій у підходах, вчені-юристи одностайно визнають, що здійснити судовий контроль не просто. Левова частка навантаження федеральних судів припадає на законотворчість, власне, на визначення змісту того чи іншого закону. Судові ухвали такого типу легко скасовуються прийняттям нового законодавства, яке суди мають підтримати та втілити в життя. Основним завданням федеральної лави є тлумачення конституції та декларування

змісту окремих її положень. Застосування судового контролю, власне, права сказати «ні» іншим органам влади ще трапляється, проте надзвичайно рідко. І за дуже важливими та поширеними винятками, суди в Сполучених Штатах здебільшого підтримують дії уряду. Отже, вони зміцнюють статус і законність дій уряду та забезпечують важливий елемент політичної стабільності.

Повномасштабний судовий контроль, який провадять звичайні суди в межах природної судової ієрархії, існує лише в окремих державах, до яких належать Австралія, Бразилія, Канада, Індія, Японія та Пакистан. Ще декілька країн, зокрема, Австрія, Франція, Німеччина та Італія, мають спеціальні конституційні суди, що збираються на засідання з відповідною метою.

Слід відзначити, що судовий контроль ще не означає юридичного активізму. Наприклад, незважаючи на те, що шведське та японське право формально передбачає здійснення судового контролю, Верховний суд Швеції ніколи не визнавав за неконституційний жоден із законів, що його схвалив Риксдаг, і лише в одному випадку Верховний суд Японії визнав недійсним закон про Парламент. І, навпаки, в Ізраїлі зовсім відсутнє положення про судовий контроль, проте Верховний суд відіграє провідну роль в системі державної влади.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Якщо провадження судового контролю має стати ефективним, просто необхідно видістися незалежність судової влади. Визначальною підосновою для визнання незалежності федерального суду стало довічне перебування судді на своїй посаді.

Конституційне положення, згідно з яким федеральні судді перебувають на посадах «до надходження претензій», виявилося одним з перших, що отримало цілковиту згоду в делегатів Конституційних зборів Сполучених Штатів. Александер Гамільтон передав це почуття на сторінках «Федераліста-78», зазначивши, зокрема, що «ніщо так не спричинилося до непорушності та незалежності судової влади, як довічне перебування судді на своїй посаді; отже, цей захід можна справедливо вважати конче необхідним».

Спочатку судді в американських колоніях служили саме «доки не з'являлися на їх адресу претензії», проте в 1761 році це положення змінилося іншим: «доки буде на те воля короля», що поставило магістрати в цілковиту залежність від королівської влади. Ця скарга була внесена навіть до переліку висунутих звинувачень на адресу короля Георга III в Декларації незалежності в 1776 році. Короля звинувачено в «чиненні перешкод правосуддю. Відмовившись затвердити закони, що проголошують встановлення судової влади, він поставив суддів у цілковиту залежність від особистої волі і в термінах служби, і в оплаті послуг».

Подібно до президентів та інших високопоставлених державних чиновників, федеральні судді усуваються з посади лише шляхом імпічменту та визнання винним «у зраді, хабарництві або інших тяжких злочинах та правопорушеннях». Юридичну процедуру імпічменту здійснює Палата представників, що має затвердити Сенат. Таке трапляється дуже рідко. Процес імпічменту навмисне ускладнений, аби оборонити суддів від спроб усунути їх з політичних міркувань та звинувачень доскіпливих опонентів.

Незважаючи на історичну традицію та недвозначну вимогу Конституції, дехто виступає проти довічного перебування федеральніх суддів на своїй посаді. Вони ратують за те, що фіксовані терміни дають змогу періодично впливати на ефективність роботи суддів, підвищувати їхню відповідальність за схвалені рішення, допомогли виробити послідовнішу судову політику та визнати політичну роль суду, а також прокласти шлях новим тенденціям та забезпечити приплив нових суддів. Проте більшість доходить висновку, що недоліки фіксованих термінів служби значно переважають будь-яку вигоду. Певна річ, за таких умов суддям довелося б поступитися певною часткою незалежності. Вони б змушені були проводити виборчі «кампанії», тобто, ставити в залежність від політичних факторів ті чи інші судові рішення, запобігаючи чиєсь ласки, аби зайняти вигідну посаду після завершення терміну служби в суді. Президенти б використовували призначення як політичну винагороду, а самі судді замість того, щоб боронити Конституцію, більш запопадливо вислуговувалися б на гребені суспільних настроїв. І якщо зараз некомпетентність суддів ще не становить значної проблеми, в умовах масових перетасовок серед персоналу суддів, напевне, занепала б майстерність та досвід суддівського корпусу.

Стаття 3 Конституції гласить також, що оплата федеральніх суддів «не зменшується упродовж усього терміну виконання ними своїх обов'язків». Ані Конгрес, ані громадська думка не правомочні «покарати» суддю за непопулярне рішення через збавлення йому платні. Маючи гарантовану зарплату та довічну посаду, судді не зацікавлені зловживати владою її, отже, з більшим заповзяттям і

чесно виконуватимуть покладені на них обов'язки. Так само судді не підлягають судовому переслідуванню за дії, вчинені у зв'язку з виконанням службових обов'язків. 1868 року суд ухвалив, що всі судді «звільняються від цивільної судової відповідальності за дії, вчинені ними в процесі виконання ними суддівських функцій».

Незалежність суду потверджується і в самій процедурі добору кандидатів на посади федеральних суддів. Федеральних суддів признає президент при наявності вільних вакансій. До виконання своїх обов'язків їх має ще затвердити Сенат. Таке призначення являє собою важливу спадщину президента, тому він надто уважно вивчає кандидатури тих, кого задумав призначити, передусім коли мова заходить про Верховний суд. Серед критеріїв, що ними керуються президенти, добираючи кандидатів на суддівські посади, найважливішими є такі: юридична філософія, репутація, послужний список, досвід роботи за фахом, ідеологія, прихильність до певного політичного угруповання, особисті приятельські та ділові стосунки, представництво інтересів тієї чи іншої соціальної групи в суспільстві та рівень кваліфікації на основі рейтингів таких приватних груп, як Американська асоціація адвокатів, що є професійною асоціацією юристів.

Судді в Сполучених Штатах не мають іншої спеціальної підготовки, окрім власне юридичної, що увінчується науковим ступенем доктора права, присвоюваного пошукачеві після суворої трирічної аспірантури в юридичному коледжі. Досвідчені правники вважають посаду судді вершиною юридичної кар'єри, а апеляційні суди приваблюють до себе найкращих практиків у цій галузі. Зважаючи на те, що Сполучені Штати виявляються найбільш «судочинною»

державою світу, юристів у ній не бракує. Більшість із них мають високий соціальний статус та пристойні заробітки і належать до соціальної еліти. Це найбільше стосується суддів, до яких звертаються «ваша честь» у залі суду, і котрі користуються більшою пошаною, аніж державні чиновники чи політики.

Судді поважають за інтелект, досвід та неупередженість. Через те їх запрошують виконувати різні суспільні функції, передусім до роботи в комісії, що створена за указом президента країни. Наприклад, після Другої світової війни суддя Роберт Г. Джексон був призначений на посаду головного обвинувача на Нюрнберзьких судових процесах проти нацистських воєнних злочинців, а колишнього Голову Верховного суду Воррена Бергера було запрошено очолити Комісію по відзначенню двохсотріччя Конституції Сполучених Штатів.

ОБМЕЖЕННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Хоча судова влада в Америці – наймогутніша в світі, її повноваження до певної міри обмежені. Існує немало обмежень її влади – конституційних, законодавчих і традиційних.

Стаття 3 Конституції чітко окреслює межі юрисдикції та обмежує повноваження судів розглядом справ, які становлять собою справжні правові конфлікти. Суди трактують це так, що позбавлені права висловлювати думки дорадчого характеру чи давати поради державним чиновникам або приватним особам у гіпотетичних судових справах.

На відміну від інших двох гілок, судова влада є здебільшого реактивною, аніж активною. Вона змушена очікувати, доки справа не буде внесена на її розгляд, і сама не порушує справу. Це судове обмеження також відається ко-

рисним з огляду на те, що надається час, аби «остудити гарячі голови», і гучні справи можна було вести більш зважено та розсудливо. Аналізуючи це явище в нових демократіях, що постали у світі в 1990-х роках, політолог Брюс Екерман зауважує:

Зовсім просто, як суд чекає подання на його розгляд скарги звичайною людиною, він може так само зачекати, доки вщерть заполітизований конфлікт не знайде собі дороги до судової зали. Цей відступ дає в руки суду важливу політичну зброю для захисту себе як складової частини нового конституційного порядку... Судове рішення, що підштовхує суд до приреченої на поразку битви з розлюченою парламентською більшістю, десь через два роки сприймалося б поміркованіше. Така пауза дає змогу судові схвалити рішення, сповнене певної перспективи, про яку так легко забувають у розпалі битви.

Потверджуючи систему розподілу влади, Конституція передбачає також цілу низку обмежень для судової системи. Федеральний судя може зайняти посаду лише за призначенням президента та після затвердження Сенатом. Керівник виконавчої влади уповноважений милювати та пом'якшувати судові вироки, проте для судів штатів таке право надається лише губернатором. Президенти наділені цим правом, але використовують його не так часто. Чи не найважливішою категорією впливу, що його чинить президент на судову владу, є нагляд за виконанням судових рішень. Врешті-решт, судові постанови навряд чи сприймалися б як належить, якби не швидке та послідовне втілення їх у життя виконавчою владою.

Конгрес розпоряджається дієвішими важелями контролю за діяльністю судів. Сенат має право відхилити кандидатуту на суддівську посаду, хоча таке мало місце менше, ніж у 10 відсотках від усіх призначень до складу Верховного суду. Конгрес може усувати суддів з посади шляхом імпічменту, до чого теж вдаються дуже рідко, хоч таке право має неабияке значення. Він може звести нанівецьте чи інше судове тлумачення певного закону через схвалення нового законодавчого акту, і може також відреагувати на судове тлумачення якогось положення Конституції, схвалюючи до неї нову поправку, що й було вчинено в декількох випадках, до того ж, у чотирьох із них – успішно.

Законодавчі органи влади мають право вносити зміни в апеляційну юрисдикцію федеральних судів. Через те, що значну частку роботи федеральних судів становлять власне апеляції, будь-які обмеження, що їх накладає Конгрес, можуть скорочувати кількість справ, що надходять до судів. Конгрес вдався до цього заходу лише один раз, під час Громадянської війни в середині XIX століття. Верховний суд підтримав цю акцію як правомірне застосування влади Конгресу згідно з Конституцією. Конгрес може також поширити або скоротити кількісний склад федерального суддівського корпусу, в тому числі змінити кількісний склад Верховного суду. Часто засновуючи нові посади в судових округах, він не змінює кількості членів Верховного суду з 1869 року, коли за стандарт було визнане число дев'ять, і навряд чи вдаватиметься до такої зміни в майбутньому.

Здаючи собі справу в існуванні зовнішніх засобів обмеження своєї влади, судді не забувають про ті обмеження, які накладають на себе самі. Звичайно, власні їх уяв-

лення про належну роль суду до певної міри обмежує їхні дії. Не менш важливе значення мають і спеціальні правові вимоги та юридичні доктрини. Скажімо, суди завжди намагатимуться уникнути постанов у справах, що означаються ними як «політичні питання», і які успішніше розв'язують виборні органи влади. Ще одна доктрина – це *stare decisis*, що дослівно означає «триматися визначеного рішення», або керуватися судовим прецедентом в аналогічних справах. Постанови судів вищої інстанції обов'язкові для нижчої, але принцип *stare decisis* передбачає, що постанови вищого суду стануть у майбутньому обов'язковими і для нього в аналогічних справах. Це не закон, це – традиція, проте від неї залежить позиція закону, якщо не сприймати його як вияв сваволі. Суди можуть скасовувати і касуєть попередні рішення, але через норму посилання на прецедент «закон» змінюється без особливого поспіху. У поєднанні з тривалим терміном служби суддів це становить важливу інституційну пам'ять, що сприяє схваленню юридичних рішень та забезпечує ту послідовність, що додає ще більшої підтримки.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи сказане вище, можна бачити, що основна мета діяльності судів в усіх політичних системах зводиться до розв'язання конфліктів. Діапазон конфліктів, виставлених на розгляд суду, коливається від дрібних сварок між сусідами до оцінки та законності дій уряду на найвищому рівні. Незалежно від того, чи керуються судді писаними конституціями, старанно розробленими правовими кодексами, традиційним правом чи релігійними текстами, їх рішення, щоб не втратити життєздатності, мають засновуватися на певних

загальновизнаних та схвалених стандартах. Оберігаючи суди від повсякденного політичного тиску та стрімких зрушень у розподілі соціальних сил, які презентують нові лідери урядів, суспільства краще зберігають елемент незалежності суду, що має важливе значення для стабільності всієї політичної системи.

ГЛОСАРІЙ

апелювати – добиватися перегляду справи судом вищої інстанції; деякі з апеляцій втілюються автоматично, проте більшість апеляційних судів самі визначають, які справи підлягають переглядові.

лава – загальна назва на означення тих суддів, що засідають у даному суді.

цивільна справа – судова справа, спричинена конфліктом, коли одна із сторін особа, група або державна установа доводить через позов до суду, що зазнала незаконних дій збоку іншої сторони.

кримінальна справа – судова справа, обвинувачем у якій завжди виступає держава; відповідач звинувачується у вчиненні дій, що визнаються злочином на підставі чинного у країні законодавства.

спісок справ (що підлягають розглядові) – означає ступінь завантаження судів; цей розклад складається судовими клерками, він містить перелік справ, що виносяться на слухання.

en banc – справа, яку розглядають усі судді, що працюють в даному апеляційному суді. Верховний суд Сполучених Штатів постійно засідає *en banc*, тим часом в апеляційних судах судді звичайно засідають групами по три особи.

юрисдикція – повноваження суду на розгляд тієї чи іншої справи; за змістом та географічною належністю справа має відобразити сферу діяльності даного суду і порушуватись відповідними сторонами.

mandamus – «ми наказуємо», наказ суду вищої інстанції судові нижчої інстанції або державний посадовий особі виконати певний обов'язок.

stare decisis – «стояти на прийнятому рішенні», формула посилення на судовий прецедент при схваленні рішень в аналогічній справі.

судовий наказ – писемне судове розпорядження, що велить адресатові виконувати або не виконувати певні дії.

БІБЛІОГРАФІЯ

Abraham, Henry J.

The Judicial Process

(Правовий процес)

6th ed.

New York: Oxford University Press, 1993

Ackerman, Bruce

The Future of Liberal Revolution

(Майбутнє ліберальної революції)

New Haven, CT: Yale University Press, 1992

Agresto, John

The Supreme Court and Constitutional Democracy

(Верховний суд та конституційна демократія)

Ithaca, NY: Cornell University Press, 1984

Goldwin, Robert A., and

Art Kaufman, eds.

Constitution Makers on Constitution Making: The Experience of Eight Nations

(Творці конституцій про процес створення конституції: досвід восьми країн)

Washington, DC: American Enterprise Institute, 1988

Katz, Alan N., ed.

Legal Traditions and Systems:

An International Handbook

(Правові традиції та системи:

міжнародний довідник)

New York: Greenwood Press, 1986

Shapiro, Martin

Courts: A Comparative Political Analysis

(Суди: порівняльний політичний аналіз)

Chicago: University of Chicago Press, 1981

Waltman, Jerold L., and

Kenneth M. Holland, eds.

The Political Role of Law Courts in Modern Societies

(Політична роль судів у сучасних суспільствах)

New York: Macmillan, 1988

КОНТАКТИ

НА ДЕРЖАВНОМУ РІВНІ

Адміністративне управління судів Сполучених Штатів
Administrative Office of the U.S. Courts
Thurgood Marshall Federal Judicial Building
1 Columbus Circle, N.E.
Washington, DC 20544
Телефон: (202) 273-1860

Ця установа здійснює контроль за дотриманням адміністративних процедур та списками справ, призначених до слухання у федеральних судах; збирає дані та готує звіти і законодавчі проекти, що стосуються федеральної судової системи.

Федеральний центр правосуддя
Federal Judicial Center
Research Division
Thurgood Marshall Federal Judicial Building
1 Columbus Circle, N.E.
Washington, DC 20544
Телефон: (202) 273-4070
Факс: (202) 273-4021

Відділ досліджень вивчає різні аспекти діяльності судів. Він розробляє та провадить підготовчі програми для судів та допоміжного судового персоналу, а також проектує та випробовує новітні технології з метою їх подальшого використання в системі судової адміністрації.

Міністерство юстиції
Сполучених Штатів
U.S. Department of Justice
Main Justice Building
Washington, DC 20530
Телефон: (202) 514-2007
Факс: (202) 514-5331

У складі Міністерства юстиції виділяються численні спеціалізовані підрозділи. Воно несе відповідальність за розслідування федеральних злочинів та виступає обвинувачем у цих справах, а також тлумачить закони, якими регламентується діяльність федеральних органів влади.

Бібліотека Конгресу
Library of Congress
Law Library
101 Independence Avenue, S.E.
Washington, DC 20540
Телефон: (202) 707-5065
Факс: (202) 707-1820

У Правничій бібліотеці Бібліотеки Конгресу осідає значний фонд міжнародної та порівняльної юридичної літератури, що охоплює всі правові системи. Для доступу до неї широкій публіці відкрито читальний зал, де працюють фахівці з правових питань, надаючи консультації 50-ма мовами світу.

Інститут правосуддя штатів
State Justice Institute
1650 King Street
Alexandria, VA 22314
Телефон: (703) 684-6100
Факс: (703) 684-7618

Створений Конгресом США, Інститут правосуддя штатів призначає гранти тим судам та державним відомствам, які працюють над удосконаленням адміністрації правосуддя в судах штатів.

НА ПОЗАДЕРЖАВНОМУ РІВНІ

«Союз в ім'я справедливості»
Alliance for Justice
Judicial Selection Project
1601 Connecticut Avenue, N.W.
Washington, DC 20009
Телефон: (202) 332-3224
Факс: (202) 387-7915

Група «Проект добору суддів» здійснює поточний контроль за кандидатами на посади федеральних судів та забезпечує незалежну перевірку послужних списків кандидатів.

Національний інститут громадянської правової освіти
National Institute for Citizen Education in the Law
711 G Street, S.E.
Washington, DC 20003
Телефон: (202) 546-6644
Факс: (202) 546-6649

Інститут являє собою освітню організацію, що працює у масштабі всієї країни, добиваючись опанування широкою публікою правової системи через найширшу участь у ній рядових громадян.

«Правовий центр за мир у всьому світі»
World Peace Through Law Center
1000 Connecticut Avenue, N.W.
Washington, DC 20036
Телефон: (202) 466-5428
Факс: (202) 452-8540

Центр споріднений із Всесвітньою асоціацією судів, Всесвітньою асоціацією професорів права та Всесвітньою асоціацією юристів. Він провадить дослідження та готує звіти з питань міжнародного та порівняльного права, а також організовує один раз на два роки міжнародні конференції.

Сюзен Саллівен Лейгон понад десять років працює викладачем у Вашингтоні. Зараз вона обіймає посаду доцента конституційного права у Джорджтаунському університеті. Пані Лейгон має ступінь доктора наук у сфері державного управління і часто виступає з лекціями з питань держави і права.

*Керівництво проектом та редактування здійснено
Інститутом сучасних студій (ICC)
Віце-президент Кеннет Л. Аделмен
Редактор Гайді Фримчел*

*ICC вбачає своє призначення в тому, щоб сприяти розвитку
самоврядування та підприємництва. Видавництво Інституту «ICC прес»
друкує багато видань з різних питань громадського інтересу.
Каталог і докладну інформацію можна отримати, написавши на адресу:
ICS, 720 Market Street, San Francisco, California 94102 USA*

*Серія Доповіді про свободу
Редактор: Говард Сінкотта
Заступники редактора: Джин Голден, Рік Маршалл*
